

UNIVERSITY OF HELSINKI

<https://helda.helsinki.fi>

Helda

Voiko yhtiö tehdä rikoksen? Yhtiö moraalisen ja rikosoikeudellisen toimijana

Korkka-Knuts, Heli

2022

Korkka-Knuts, H 2022, Voiko yhtiö tehdä rikoksen? Yhtiö moraalisen ja rikosoikeudellisen toimijana. julkaisussa E Yli-Hemminki, S Melander & K Nuotio (toim), Rikoksen ja rangaistuksen filosofia. Gaudeamus, Helsinki, Sivut 346–363.

<http://hdl.handle.net/10138/354797>

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

18

Voiko yhtiö tehdä rikoksen?

Yhtiö moraalisenä ja rikosoikeudellisena toimijana

Heli Korkka-Knuts

Rikosoikeudellisen syyllisyyden ytimessä on ajatus tietoiseen toimintaan kykenevästä rikoksentekijästä, joka kykenee ymmärtämään toimintansa merkityksen ja sen mahdolliset seuraukset.¹ Yhtiöitä ei ole oikeusjärjestyksessämme pidetty rikoksentekijöinä, koska niiltä puuttuu rikoksen tekemisen ja syyllisyyden edellyttämät mieli ja tahto.² Tekijäaseman puuttumisesta huolimatta yhtiöitä voidaan lain mukaan rangaista, mikäli tietyt oikeushenkilön³ rangaistusvastuun (rikoslaki 9 luku) edellytykset täyttyvät. Tässä asetelmassa yhtiöiden rikosoikeudellinen rooli jää epäselväksi: jos yhtiöt eivät ole rikoksentekijöitä, mitä se sitten ovat? Kun eräs rikosoikeutemme perustavanlaatuisimmista lähtökohdista on, ettei ketään voida rangaista ilman syyllisyyttä, on myös kysyttävä, mihin yhtiöiden syyllisyys voidaan perustaa, kun niiltä puuttuu ihmismieleen verrattavissa oleva mieli ja tahto.

Yhtiöiden rikosoikeudellinen rooli on tiiviissä yhteydessä siihen, millaisia moraalisia velvollisuuksia voimme asettaa yhtiöille yhteiskunnallisina toimijoina. Moraalifilosofisessa ja liiketoiminnan eettisyyttä koskevassa tutkimuksessa on vakuuttavasti perusteltu yhtiöiden kykyä kantaa *moraalista* vastuuta ja yhtiöiden asemaa niin sanottuina moraalisisina toimijoina.⁴ Ajatusta kannattavien mukaan yhtiöt ovat kykeneviä harkitsemaan toimintansa eettisyyttä ja tekemään moraalisesti oikeita ratkaisuja. Näkemys perustuu väitteeseen, jonka mukaan yhtiöillä on niiden alaisuudessa toimivista henkilöistä erillinen tahto ja ne ovat näin kykeneviä tarkoitukselliseen (*intentional*) toimintaan. Yhtiöiden voidaan siten katsoa olevan moraalisesti vastuussa niiden toiminnan tai laiminlyöntien epätoivottavista seurauksista. Yhtiöiden asemaa moraalisisina toimijoina vastustavat toisaalta katsovat, että moraalisesti vastuussa voivat olla vain fyysiset henkilöt, koska vain nämä voivat toimia tietoisesti mielessä ohjaamalla tavalla.

Yhtiön moraalinen vastuu ja siihen liittyvä ajatus tahdosta ja tarkoituksesta ovat mielenkiintoisia rikosoikeuden näkökulmasta. Voidaan väittää, että mikäli yhtiötä ei voida pitää moraalisena toimijana, sitä ei voida myöskään moittaa perinteisessä rikosoikeudellisessa mielessä sen toiminnan väärinkäytöksistä, mikäli aidosta syyllisyysperiaatteesta halutaan pitää kiinni. Jos siis yhtiöllä ei ole sellaista eettistä harkintakykyä ja sen puolesta toimivista erillistä tahtoa, että se voisi kantaa moraalisen vastuun teoistaan ja laiminlyönneistään, lienee myös poissuljettua, että yhtiöllä voisi olla rikosoikeudellinen mieli ja tahto.

Tässä luvussa osoitan, että yhtiöillä on fyysiseen henkilöön verrattavissa oleva tekijäasema, jota luontevimmin voidaan kutsua rikosoikeudelliseksi toimijuudeksi. Toimija-asema perustuu siihen, että yhtiöillä voidaan väittää olevan ihmismieleen verrattavissa oleva oikeushenkilöllinen mieli, joka kerää ja systematisoi tietoa ja näin ohjaa yhtiön toimintaa. Yhtiöiden rikosoikeudellisen roolin selkeyttämiseksi on tärkeä yhteiskunnallinen merkitys, sillä yhtiöiden tunnistaminen aktiiviseksi moraalisiksi ja rikosoikeudellisiksi toimijoiksi mahdollistaa sen, että osaamme myös vaatia niiltä eettisiä toimintatapoja. Ajattelutavalla on yhteys kestävän liiketoiminnan ideaaliin ja siten ajatukseen yhtiöistä yhteiskunnalliseen hyvään kykenevinä toimijoina. Jos yhtiöillä on kyky moraaliseen vastuuseen, tämä kyky tulee pyrkiä valjastamaan seuraamusjärjestelmässämme yhteiskuntaa hyödyttävällä tavalla. Rikosoikeudella on tässä oma potentiaalinen roolinsa.

Luvun rakenne on seuraava: Ensin tarkastelen rikosoikeudellisen syyllisyyden lähtökohtia ja sisältöä sellaisena kuin se näyttäytyy oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevassa sääntelyssä ja siihen liittyvässä lainvalmistelumateriaalissa. Tämän jälkeen käsittelen yhtiöiden moraalista toimijuutta ja vastuuta yhtiöeettisessä ja moraalifilosofisessa tutkimuksessa. Viimeisenä tarkastelun kohteena on kysymys siitä, millaista rikosoikeudellista merkitystä yhtiön moraalille toimijuudelle voidaan antaa.

OIKEUSHENKILÖLLINEN SYYLLISYYSERIAATE

Syyllisyys ja sitä kuvaava syyllisyysperiaate on kiistatta eräs rikosoikeusjärjestelmämme tärkeimmistä lähtökohdista. Yksinkertaistetusti syyllisyysperiaate tarkoittaa, että rankaiseminen voidaan hyväksyä vain tilanteessa, jossa tekijällä on ollut mahdollisuus toimia oikeusjärjestyksen edellyttämällä tavalla. Rikossäännöksen mukaisen teon tehnyttä henkilöä, jolla on ollut kyky ja mahdollisuus ymmärtää tekonsa luonne ja

siten toimia toisin, voidaan moittia teostaan, ja häntä tulee tästä rangaista. Rikosoikeudellinen vastuu edellyttää toisintoimimismahdollisuutta, sillä ihmisarvoisen rikosoikeudellisen järjestelmän on kunnioitettava yksilön valinnanvapautta autonomisena toimijana. Mikäli rangaistusvastuu kohdistettaisiin henkilöön, jolla ei ole ollut mahdollisuutta rationaalisesti punnita toimintavaihtoehtojaan, yksilön toimintavapautta ja siten itsemääräämisoikeutta ei kunnioitettaisi. Rikosoikeudelliseen ihmiskäsitykseen kuuluu siten oletus, että ihminen on kykenevä rationaaliseen vapaaseen harkintaan.⁵ Rankaiseminen on oikeutettua vain tilanteissa, joissa teko on tehty vapaasta tahdosta ja tekijällä on ollut kyky ymmärtää tekonsa merkitys. Esimerkiksi vakavasti mielisairaana ihmisen tekoa ei välttämättä voida moittia, koska tällä ei ehkä ole ollut riittävää henkistä kykyä tekonsa luonteen ymmärtämiseen. Oikeusjärjestyksessämme rangaistus ei toisin sanoen seuraa tietyt objektiiviset kriteerit täyttävästä teosta vaan lisäksi edellytetään, että konkreettinen teko osoittaa tekijän subjektiivista syyllisyyttä.⁶

Yhtiöillä ei ole biologiseen olentoon suoraan verrannollista mieltä, tahtoa tai kykyä, johon voisimme syyllisyysarvion kiinnittää. Kun kyse on kollektiivin vastuusta, ei ole esimerkiksi selvää, keiden yksittäisten henkilöiden mielenliikkeisiin rikosvastuun edellytyksenä oleva tahallisuus tai huolimattomuus voitaisiin tai se pitäisi perustaa. Myös toisintoimimismahdollisuuden sisällön täsmentäminen voi olla ongelmallista, kun kyse on kollektiivin toiminnasta. Syyllisyysperiaate sen edellä kuvatussa traditionaalisessa, yksilön autonomiaa korostavassa muodossa vaikuttaakin lähtökohtaisesti ongelmalliselta yhtiön vastuun näkökulmasta.⁷

Yhtiöiden rangaistusvastuuseen johtaneessa hallituksen esityksessä kuitenkin nimenomaisesti viitataan siihen, että syyllisyysperiaate on tärkeässä asemassa yhtiöiden rangaistusvastuussa ja ettei yleiselle oikeustajulle ole enää vieras ajatus kohdistaa yhteiskunnallista moitetta oikeushenkilön puolesta toimivien sijaan oikeushenkilöön itseensä.⁸ Sosiaalipsykologiankin alalla tutkittu ilmiö on, ettei ihmisille tuota arkisessa ajattelussamme ongelmaa moittia yhtiötä sen toiminnasta tai laiminlyönnistä. Voimme esimerkiksi sanoa, että ”Talvivaara toimi vastuuttomasti päästäessään haitallisia aineita ympäristöön” ilman, että nimenomaisesti ajattelisimme kohdistavamme moitteen Talvivaara Sotkamo Oy:n puolesta toimineisiin ihmisiin. Miellämme myös esimerkiksi Apple Inc:n tietynlaisena toimijana ilman, että mielikuva kiinnittyisi sen taustalla toimiviin henkilöihin.⁹ Tällaista kieltä käytetään myös virallisessa oikeudellisessa kielenkäytössä, erityisesti siviilioikeudessa mutta silloin tällöin myös rikosoikeudessa. Esimerkiksi eräässä korkeimman

oikeuden työturvallisuusrikosta koskevassa ratkaisussa todetaan, että ”Yhtiön suhtautuminen työturvallisuuden organisointiin ja valvontaan – – on ollut – – moitittavaa. Asiassa ei ole ilmennyt seikkoja, joiden perusteella yhtiön toiminnassa tehtyjä rikoksia tai *yhtiön laiminlyöntejä* voitaisiin pitää vähäisinä.”¹⁰ Puhutaan siis siitä, mitä yhtiö tekee tai jättää tekemättä, vaikka yhtiön ”tekeminen” on hyvin erilaista verrattuna tilanteeseen, jossa fyysinen henkilö tekee jotakin.

Oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvän lainvalmistelumat-
eriaalin mukaan yksilöllinen rikosoikeudellinen vastuu perustuu sellaiselle
syyllisyysperiaatteelle, josta ei ole tarpeenkaan ottaa mallia arvioitaessa
oikeushenkilön vastuuta. Esitöissä viitataan oikeushenkilölliseen syylli-
syyssmoitteeseen, jonka ei tarvitse sisällöltään täysin vastata luonnollisen
henkilön syyllisyyttä. Esitöiden mukaan rikosoikeudellinen syyllisyyspe-
riaate olisi määriteltävä yhteiskunnallisen kehitystarpeen edellyttämällä
tavalla. Toisin sanottuna, yhtiöitä rangaistaessa syyllisyyttä edellytetään,
mutta syyllisyyden sisältö ja peruste ovat jotakin muuta, kuin silloin kun
rikoksen tekijänä on fyysinen henkilö.¹¹

Yhtiön rangaistusvastuu perustuu ajatukseen, jonka mukaan jokai-
sella yhtiöllä on velvollisuus huolehtia toimintansa lainmukaisuudesta.
Mikäli näin ei tapahdu ja rikoslakiin kirjatut oikeushenkilön rangaistus-
vastuun edellytykset toteutuvat, yhtiö voidaan tuomita yhteisösakkoon.
Näin voi olla ensiksikin silloin, kun yhtiön johtohenkilö on osallinen
yhtiön toiminnassa tapahtuneeseen rikokseen, jonka on tehnyt fyysinen
henkilö, tai kun hän on sallinut rikoksen tekemisen (*samastaminen*), tai
toiseksi silloin, kun yhtiö on laiminlyönyt siltä vaadittavan huolellisuus-
velvollisuuden rikoksen estämiseksi (*organisaatiohuolimattomuus*).¹²
Ensimmäisessä tilanteessa yhtiöön kohdistuva rikosoikeudellinen moite
johtuu suoraan johtohenkilön tekemästä rikoksesta. Ajatellaan, että joh-
tohenkilö edustaa yhtiötä tavalla, joka oikeuttaa johtohenkilön ja yhtiön
samastamisen. Jälkimmäisessä tilanteessa yhtiötä moititaan siitä, että se
ei ole toiminut riittävän huolellisesti estääkseen sen toiminnassa tapah-
tuneen rikoksen. Samastaminen tulisi kyseeseen esimerkiksi tilanteessa,
jossa yhtiön X toimitusjohtaja on ottanut vastaan lahjuksen ja vastapal-
velukseksi valitsee X:n yhteistyökumppaniksi lahjuksen antaneen tahon.
Toimitusjohtajan rikoksen vuoksi X voidaan tuomita yhteisösakkoon.
Organisaatiohuolimattomuus voisi tulla sovellettavaksi tilanteessa, jossa
yhtiö A ei ole huolehtinut työntekijöidensä kouluttamisesta, minkä seu-
rauksena työntekijä ottaa lahjuksen vastaan A:n tavarantoimittajalta ja
vastapalveluksena suosii kyseistä toimittajaa tavalla tai toisella. A on

laiminlyönyt huolellisuusvelvollisuutensa, minkä vuoksi se voidaan tuomita oikeushenkilön rangaistusvastuuseen.¹³

Edellä kuvattua suomalaista mallia on mielenkiintoista verrata yhdysvaltalaiseen yhtiöiden rangaistusvastuuseen, koska yhtiöiden rikosvastuuta koskeva akateeminen tutkimus on ollut aktiivisinta juuri yhdysvaltalaisessa oikeustieteessä. Yhdysvaltojen liittovaltion niin sanotussa *respondeat superior* -mallissa yhtiön rangaistusvastuu perustuu suoraan fyysisen henkilön yhtiön toiminnassa tekemään rikokseen riippumatta siitä, millainen rooli yhtiöllä on tilanteessa ollut. Ääriesimerkin tarjooa Hilton Hotels -yhtiötä koskeva ratkaisu, jossa yhtiön edustaja toimi vastoin yhtiön nimenomaista ohjeistusta uhatessaan yhtiön toimittajaa liikesuhteen päättämällä, mikäli tämä ei suostu maksamaan laitonta kylkiäismaksua. Yhtiö tuomittiin rangaistukseen siitä huolimatta, että edustajaa oli nimenomaisesti ohjeistettu toimimaan toisin ja edustajan toiminta oli myös yhtiön yleisen toimintaohjeistuksen vastaista.¹⁴

Yhtiön syyllisyys on *respondeat superior* -mallissa todellisuudessa rikoksen tehneen fyysisen henkilön syyllisyyttä.¹⁵ Tätä rankaisemisen logiikkaa on akateemisessa keskustelussa kritisoitu voimakkaasti siksi, ettei se perustu yhtiön syyllisyyteen vaan yhtiön edustajan tekemään rikokseen. Kriitikot ovat esittäneet vaihtoehtoisia malleja, jotka pyrkivät tavoittamaan yhtiön aidon syyllisyyden (*genuine corporate culpability*).¹⁶ Aitoa oikeushenkilöllistä syyllisyyttä kannattaville vaikuttaa olevan ilmeistä, että yhtiö kykenee toimimaan tietyssä tarkoituksessa ja siten tahallisesti. Esimerkkinä voidaan viitata Barbara Bucyyn, jonka ehdottama yhtiön rangaistusvastuun malli perustuu niin sanottuun oikeushenkilölliseen eetokseen (*corporate ethos*).¹⁷ Yhdysvaltalaisessa akateemisessa keskustelussa ei siten ole millään tavoin poissuljettu oikeushenkilöllisen mielen ja syyllisyyden mahdollisuutta, vaikka kriittisiä kantojakin on toki esitetty.

Oikeushenkilöllisen syyllisyysperiaatteen näkökulmasta on kiinnostavaa analysoida, mitä kotimaisen rangaistusmallin moiteperusteet kertovat pohjimmiltaan yhtiöiden rikosoikeudellisen vastuun luonteesta. Vaikka yhtiö ei voisi tehdä rikosta ilmaisun perinteisessä mielessä, sen toiminnassa voi tapahtua tai olla tapahtumatta asioita, jotka oikeuttavat lain mukaan yhtiöön kohdistettavan rikosoikeudellisen moitteen. Vaikka oikeushenkilöllisen syyllisyysperiaatteen ei tulisi sisällöllisesti täysin vastata fyysiseen henkilöön sovellettavaa traditionaalista syyllisyysperiaatetta, on vaikea nähdä, että oikeushenkilöllinen syyllisyysperiaate voisi kokonaan irtaantua syyllisyyteen elimellisesti liittyvistä tahdon, kyvyn ja ymmärtämisen käsitteistä. Oikeusjärjestyksessämme

on kuitenkin toistaiseksi epäselvää, miten kyseiset syyllisyyttä osoittavat seikat toteutuvat yhtiöiden rangaistusvastuussa vai edellytetäänkö niitä ylipäätään.

YHTIÖ MORAALISENA TOIMIJANA

Yhtiöön kohdistettavalla rikosoikeudellisella ja moraalaisella moitteella on tiivis looginen yhteys. Voidaan väittää, että rikosoikeudellinen moite on mahdollinen vain silloin, kun tekijää voidaan pitää moraalisesti vastuussa teostaan. Tämä puolestaan edellyttää, että tekijä on kyennyt toiminaan tarkoituksellisesti eli toimintaperusteitaan noudattaen. Moraalifilosofia muodostaa siten olennaisen tukipisteen myös rikosoikeudessa, vaikka senkään pohjalta ei tule vetää suoria johtopäätöksiä. Moraalisesta vastuusta ei sellaisenaan seuraa rikosoikeudellista vastuuta, eikä eri tieteenaloilla käytettyjen termien sisältö välttämättä vastaa toisiaan.¹⁸

Keskustelua yhtiöiden (*corporations*) ja muiden kollektiivien moraalisisesta toimijuudesta¹⁹ (*corporate moral agency*) on käyty filosofiseettisessä tutkimuksessa 1970-luvulta alkaen. Laaja-alaisesta akateemisesta debatista nostan tässä esiin vain tiettyjä pääargumentteja ja keskityn sellaisiin ajattelijoihin, joiden tuotannolla on katsottu olevan eniten merkitystä yhtiöiden rikosoikeudellisen vastuuaselman näkökulmasta. Filosofiseettisen keskustelun keskiössä on tahdon, tarkoituksen tai aikomuksen eli intention (*intention*) käsite ja sen mukainen toiminta, jonka katsotaan yleisesti olevan edellytys moraalille toimijuudelle ja moraalille vastuulle.²⁰ Kyse on siten siitä, voiko yhtiöillä olla oma tahto ja voiko se toimia tämän tahdon mukaisesti tarkoituksellisesti.

Yhtiöeettisessä keskustelussa ajatus yhtiöiden olemuksesta moraalisisina toimijoina palautetaan usein yhdysvaltalaiseen filosofiin P. A. Frenchiin, jonka mukaan moraalinen toimijuus edellyttää paitsi kykyä toimia tavoitteellisesti ja tietyissä tarkoituksessa (*intentionally*) myös kykyä tehdä rationaalisia päätöksiä sekä arvioida toimintaperusteitaan koskevia rationaalisia argumentteja.²¹ Edelleen moraalinen toimijuus edellyttää, että toimija kykenee muuttamaan sellaisia toimintatapojaan, joita on pidettävä haitallisina tai loukkaavina. Frenchin mukaan yhtiöiden tahto ja sen mukainen toiminta toteutuu yhtiön sisäisen päätöksentekorakenteen (*Corporation's Internal Decision (CID) Structure*) kautta. Frenchin määritelmässä yhtiön sisäinen päätöksentekorakenne koostuu sekä organisatorisista valtastruktuurien prosesseista että yhtiössä vallitsevasta päätöksentekokulttuurista. Sisäinen päätöksentekorakenne on yhtiön nimissä toimivien henkilöiden tahtotilojen ja niitä toteuttavien

tekojen synteesi. Sillä on myös deskriptiivinen tehtävä. Päätöksentekorakenne kuvaa, miten yhtiön edustajat toimivat yhtiönä ("to describe what is happening as corporate"). Päätöksentekorakenne ei kuitenkaan vain kuvaile yhtiön päätöksenteon dynamiikkaa, vaan sillä on myös *ohjaava* vaikutus. Päätöksentekorakenne kertoo yhtiön puolesta toimiville, millä tavoin niiden *tulisi* toimia. Yhtiön työntekijöillä tulisi olla tietynlaiset aikomukset, ja mikäli näin ei ole, kyseiset henkilöt eivät edusta yhtiön aikomuksia ja tahtotilaa oikealla tavalla.²²

Varhaisessa tuotannossaan French perusti väitteensä yhtiön tahdosta ja sen kyvystä tarkoitukselliseen toimintaan niin sanottuun uskomus-halu-teoriaan (*belief-desire theory*). Frenchin mukaan yhtiön toimiessa omaksumansa toimintapolitiikan mukaisesti, on tarkoituksenmukaista katsoa sen toimineen organisatorisen halunsa ja tietyn uskomuksen perusteella, toisin sanottuna korporatiivisen tahtonsa mukaisesti.²³ Kriitikoiden mukaan uskomus-halu-teoria on virheellinen, koska se virheellisesti liittyy yhtiöihin selkeästi inhimillisiä eli ihmisolentoon ja sen toimintaan liittyviä ominaisuuksia, joita yhtiöillä ei todellisuudessa ole.²⁴ Myöhemmässä tuotannossaan French on luopunut kannastaan ja todennut, etteivät yhtiöt voi uskoa tai haluta sanojen tavanomaisessa merkityksessä. Frenchin myöhemmän näkemyksen mukaan tarkoituksellisuus, intentio (*intention*) on ymmärrettävä kyvyksi tehdä *suunnitelmia*. French katsoo, että intentioilla on itse asiassa hyvin vähän tekemistä halujen ja uskomusten kanssa. Intentioiden ytimessä ovat sen sijaan suunnitelmat ja sitoutuminen niihin.²⁵ French erottaa toisistaan yhtäältä tahdon (*intention*) ja toisaalta uskomukset ja halut (*beliefs and desires*), joista ensimmäiseen French myöhemmässä tuotannossaan ilmeisesti katsoo moraalisen toimijuuden perustuvan.²⁶

Frenchin ehkä siteeratuin kriitikko Manuel Velasquez muistuttaa, etteivät yhtiön teot johdu sen omista vaan tämän edustajien toimista. Velasquezin mukaan moraalinen vastuu teosta voi olla vain toimijalla, jonka kontrolloidusta ruumiin toiminnasta teko johtuu. Koska yhtiö toimii autonomisten ja yhtiön kontrollin ulkopuolella olevien edustajiensa kautta, yhtiöllä ei ole mitään omaa ruumiillista toimintaa.²⁷ Moraalinen vastuu yhtiön "teoista" on niillä fyysisillä henkilöillä, joiden teoista yhtiön "teot" johtuvat. Velasquezin mukaan teko voi olla tarkoituksellinen (eli toimintaperusteen mukainen) vain silloin, kun yksilön tahto toteutuu sen kontrolloitujen ruumiinliikkeiden seurauksena. Näin ollen yhtiö ei voi toimia siten tarkoituksellisesti, että sillä olisi teoista moraalinen vastuu. Tahdon ja sen mukaisen toiminnan liittäminen yhtiöihin on hänen mukaansa väistämättä metaforista. Velasquez katsoo, etteivät

yhtiössä omaksutut prosessit tai politiikat voi koskaan kirjaimellisesti synnyttää yhtiötoimijan mielentilaa tai mieltä. Hänen mukaansa tarkoituksellisuus (*intentions*), uskomukset ja halut ovat olemukseltaan mentaalisia ja edellyttävät tietoista mieltä.²⁸

Velasquez edustaa individualistista linjaa, jonka mukaan tarkoituksellisesti voivat toimia vain tietoisien mielen omaavat biologiset yksilöt. Myöskään kollektivistit, kuten French, eivät kuitenkaan väitä, että yhtiöillä olisi kirjaimellisesti ihmismieleen verrattavissa oleva mentaalinen tila, johon toiminnan tarkoituksellisuus tulisi perustaa. Velasquez ei myöskään näyttäisi esittävän mitään uskottavaa argumenttia sen tueksi, että tahto ja tarkoituksellisuus voitaisiin perustaa vain mentaaliseen tilaan ja ihmismieleen. Tarkoituksellisuus voidaan ymmärtää myös sitoumuksena tai aikomuksena toimia tietyllä tavalla tulevaisuudessa. Tämän määrittelyn mukaan myös muilla kuin tietoisilla biologisilla olennoilla voidaan ymmärtää olevan kyky toimia tarkoituksellisesti.

Liiketoiminnan eettisyyttä tutkiva Denis Arnold perustaa yhtiön moraalisen toimijuuden Michael Bratmanilta peräisin olevaan jaetun aikomuksen (*shared intentions*) käsitteeseen. Bratmanin teorian mukaan tarkoituksellisena on pidettävä toimintaa, joka perustuu kahden yksilön väliseen yhteiseen suunnitelmaan. Bratmanin mukaan jaettu intentio on asioiden tila, joka koostuu yksilöiden asenteista. Arnold pyrkii kehittämään Bratmanin argumentaatiota ja osoittamaan, että myös laajempi ryhmä voi toimia yhteisten aikomusten perusteella. Esimerkkinä hän viittaa perheen toimintaan yhteisen suunnitelman mukaisesti. Arnoldin mukaan yhtiön tahdossa tai aikomuksissa ei ole kyse jonkinlaisen superagentin psyykkisestä mielentilasta, vaan korporatiiviset intentiot koostuvat yhtiön edustajien risteävistä asenteista sekä yhtiön sisäisestä päätöksentekorakenteesta. Arnoldin mukaan Frenchin lanseeraama yhtiön sisäinen päätöksentekorakenne toimii raamina, jonka puitteissa yhtiön hallituksen jäsenten, johtohenkilöiden ja työntekijöiden asenteet ja käsitykset nivoutuvat yhteen ja muodostavat yhtiön tahtotilan. Samoin kuin French, Arnold asettaa moraalisen toimijuuden ehdoksi myös sen, että yhtiö kykenee refleктоimaan tahtotilaansa ja muuttamaan toimintaansa vaihtoehtoisten toimintaperusteiden mukaisesti.²⁹

Organisatorista etiikkaa ja moraalialia tutkinut yhdysvaltalainen Kendy Hess on tuotannossaan vakuuttavasti perustellut, että yhtiöillä voi kirjaimellisesti olla omia haluja ja uskomuksia (*beliefs and desires*), jotka ohjaavat niiden toimintaa. Yhtiöitä on hänen mukaansa pidettävä toimijoina, koska ne kykenevät sääntelemään toimintaansa tahtonsa mukaisesti. *Moraalisina toimijoina* yhtiöitä on pidettävä siksi, että ne kykenevät

päätöksenteossään ottamaan huomioon moraaliargumentteja ja muokkaamaan toimintatapojaan niiden perusteella. Hess perustaa kollektiivin moraalisen toimijuuden kiinnostavasti sellaisiin teoreettisiin lähtökohtiin, jotka pitkälti vastaavat yksilön moraalista toimijuutta.³⁰

Hess toteaa, että jo empiiriset tapahtumat saavat meidät usein liittämään yhtiöihin niille sellaisenaan kuuluvia uskomuksia tai haluja ilman, että ajattelisimme näillä olevan suoraa yhteyttä yhtiön puolesta toimivien uskomuksiin ja haluihin. Voimme esimerkiksi sanoa, että: ”Walmart haluaa parantaa imagonsa ’vihreyttä’, koska uskoo sen olevan kannattavaa.” Näin todetessamme emme siis ajattele, että jotkin tai kaikki Walmartin puolesta toimivat henkilöt jakaisivat kyseisen uskomuksen ja halun. Walmartin uskomukset ja halut ovat sen puolesta toimivista erillisiä, eikä niiden sisältöä voida sellaisenaan johtaa luonnollisten henkilöiden uskomuksista ja haluista. Emme esimerkiksi voi korvata esimerkklauseessa ilmaisua ”Walmart” ilmaisulla ”Walmartin edustajat”, koska esimerkkilause ei tällöin pitäisi sisällöllisesti paikkaansa.³¹ Jokaisella yhtiöllä on omat yksilölliset tavoitteensa, joiden mukaisesti ne toimivat. Emme kykene kuvaamaan yhtiön toimintaa kuvailematta yhtiön tavoitteita ja suunnitelmia, jotka ohjaavat yhtiön toimintaa. Kun puhumme yhtiön edustajien kollektiivisesta toiminnasta, tarkoitamme tosiasiaassa yhtiötä toimijana (*corporate agent*).³²

Hess katsoo, että yhtiön uskomukset ja halut sekä niihin perustuvat yhtiön tavoitteet ja suunnitelmat koostuvat kullekin yhtiölle ominaisesta, integroidusta sidonnaisuuksien verkostosta, joka ohjaa sen käyttäytymistä. Hess käyttää tästä verkostosta nimitystä *corporate rational point of view*. Tämä *korporatiivinen rationaleetti* koostuu yhtiön sitoumuksista tiettyihin tosiseikkoihin ja arvoihin, jotka ohjaavat sen toimintaa. Kyse on niiden syiden synteestistä, joka toimii yhtiön toimintaa ohjaavan harkinnan lähtökohdana. Mikäli tietyllä kollektiivilla voidaan osoittaa olevan sen toimintaa ohjaava korporatiivinen rationaleetti, kollektiivi muodostaa entiteetin, jota Hess kutsuu yhtiötoimijaksi (*corporate agent*).³³

Yhtiön sidonnaisuudet tulevat osaksi korporatiivista rationaleettia ainakin kolmea eri reittiä: nimenomaisen (*explicit*) tai hajautuneen (*distributed*) päätöksenteon taikka kulttuurisen muutoksen kautta. Ensin mainittua mekanismia voidaan havainnollistaa hallituksen päätöksenteolla. Hallituksen äänestäessä enemmistön kanta, jonka yhtiö toiminnassaan omaksuu, ei välttämättä edusta vaihtoehdon puolesta äänestäneiden hallituksen jäsenten henkilökohtaisia näkemyksiä. Hallituksen jäsenten ei oleteta äänestävän omien henkilökohtaisten mieltymystensä mukaisesti, vaan heillä on velvollisuus toimia hallituksen jäsenen roolissaan yhtiön

hyväksi. Äänestyspäätökset tulee tehdä sen mukaisesti, minkä kukin hallituksen jäsen katsoo parhaiten edistävän yhtiön parasta. Hallituksen päätökseen perustuva yhtiön tarkoituksellisenä pidettävä toiminta ei siten ole palautettavissa minkään yksittäisen fyysisen henkilön toiveisiin tai haluihin, vaan äänestyspäätös heijastaa yhtiön uskomuksia ja haluja.³⁴

Yhtiön toiminta koostuu kuitenkin suurimmaksi osaksi epävirallisemmasta päätöksenteosta, sillä päivittäisessä liiketoiminnassa tehdään mittava määrä pieniä, arkipäiväisiä ratkaisuja. Hajautuneella päätöksenteolla tarkoitetaan tilanteita, joissa yhtiö ilman virallista päätöksentekoa ajautuu toimimaan tietyllä tavalla. Esimerkkinä voidaan ajatella tuotantolinjastoa, jonka toiminta yksittäisten henkilöiden päätösten seurauksena vähitellen muuttuu ympäristöä saastuttavaksi. Kolmas yhtiön sidonnaisuuksien syntytyapa eli kulttuurinen muutos on hajautuneeseen päätöksentekoon verrattuna vielä implisiittisempää ja tapahtuu pidemmän ajan kuluessa. Yhtiö voi ilman nimenomaista päätöksentekoa omaksua vähitellen toimintatapoja, jotka aiheuttavat esimerkiksi ympäristöriskejä. Tietyistä toimintatavoista tulee yhtiön kulttuurin osa ja siten samalla osa korporatiivista rationaliteettia. Hessin mukaan näissä molemmissa tilanteissa yhtiön on katsottava päätyneen tiettyyn uskomukseen (”ympäristöllä ei ole merkitystä”) ja haluamaan seikkoja, joilla ei ole välttämättä yhteyttä yhtiössä toimivien henkilöiden uskomuksiin ja haluihin koskien näitä samoja seikkoja.³⁵

Edeltävän perusteella on olemassa hyviä argumentteja sen tueksi, että yhtiöt eivät ole ainoastaan kykeneviä omaksumaan toimintaansa ohjaavia strategioita ja toimintaperiaatteita – ja toimimaan niiden mukaisesti – mutta myös kykeneviä arvioimaan toimintansa moraalista sisältöä. Yhtiöillä voidaan näin ollen perustellusti väittää olevan myös moraalinen velvollisuus arvioida toimintansa eettisyyttä. Tästä johtopäätöksestä ei tietenkään seuraa, että yhtiöt todella toimisivat eettisesti.³⁶ Päinvastoin, yhtiöillä on myös nimenomainen kyky järjestää toimintansa tavalla, joka ei tavoittele korkeita eettisiä päämääriä. Näin ollen on olennaista, millainen käytännöllinen merkitys moraalille toimijuudelle ja sen edellyttämälle korporatiiviselle tahdolle annetaan.³⁷ Jos yhtiöt voivat toimia eettisesti, niitä on tähän kannustettava. Väitän, että rikosoikeudella on tässä tärkeä rooli moraalisen ja rikosoikeudellisen moitteen yhteyden vuoksi.

VOIKO YHTIÖ TAHTOA JA TOIMIA TAHALLISESTI?

Yhtiön asema moraalisen toimijana pitää edellä tarkastellulla tavalla sisällään ajatuksen yhtiöstä itsenäisenä entiteettinä, jolla on sen edustajista erillinen tahto ja joka kykenee toimimaan tahtonsa mukaisesti joko eettisesti moitittavalla taikka hyväksyttävällä tavalla. Tarkastelen nyt moraalifilosofista argumentaatiota rikosoikeudellisesta näkökulmasta, koska vapaa tahto ja siihen perustuva toiminta on myös rikosoikeudellisen syyllisyyden ydinkäsymys ja edellytys rikosvastuulle.

Moraalifilosofian piirissä analysoidut tahdon ja tarkoituksen käsitteet eivät automaattisesti vastaa niille oikeustieteessä annettua sisältöä.³⁸ Tekoon kohdistettu moraalinen moite ei suoraan tarkoita, että tekoa olisi pidettävä myös rikosoikeudellisesti moitittavana, vaikka näillä moitittavuuden tasoilla on looginen yhteys toisiinsa: voimme väittää, että ainakin moraalisesti kaikkein moitittavimpien tekojen tulisi olla myös rikosoikeudellisesti moitittavia. Oikeudellisella kielenkäytöllä on kuitenkin erityinen käytännöllinen tehtävä, minkä vuoksi syyllisyydelle täytyy rikosoikeudessa antaa tarkempi sisältö kuin moraalifilosofiassa.³⁹ Tuomarin on tiedettävä, millä edellytyksillä konkreettinen teko on syyllisyyttä osoittava. Positivistisessa oikeusjärjestyksessä laillisuusperiaate asettaa edelleen omat tarkat terminologiset ja tulkinnalliset edellytyksensä. Filosofiseettisen argumentaation käyttökelpoisuus riippuu siten pitkälti siitä, voidaanko moraalisen toimijuuden perusteena pidettyä yhtiön tahtoa pitää merkityksellisenä rikosoikeudellisen syyllisyyden edellyttämän tahtomisen ja ymmärtämisen näkökulmasta. Lähtöasetelma on monimutkainen ja kysymyksenasettelun kompleksisuutta lisäävät eri oikeusjärjestysten toisistaan eriävät lainopilliset mallit.

Vaikka oikeushenkilöllisen syyllisyysperiaatteen ei tarvitsisi olla sisällöltään yhtenevä fyysiseen henkilöön sovellettavan syyllisyysperiaatteen kanssa, syyllisyyden edellä tarkastellun ydinsisällön kannalta on vaikea ajatella oikeushenkilöllistä syyllisyyttä ilman, että se sisältäisi ainakin jonkinasteisen edellytyksen kyvystä mieltämiseen ja tahtomiseen. Jos yhtiöllä ei ole lainkaan tällaista kykyä, on haastavaa asettaa sitä rikosoikeudellisen syyllisyysmoitteen kohteeksi. Mielenkiintoista siten on, voidaanko yhtiöllä katsoa olevan luonnollisen henkilön tahtoon verrattavissa oleva ja sitä riittävän läheisesti muistuttava tahto.

Rikosoikeustieteessä tahdolla ja tahdonmuodostuksella on konkreettisin merkitys tahallisuuden yhteydessä, joka yhdessä huolimattomuuden kanssa muodostaa syyllisyysperiaatteen ydinsisällön toisintoimimismahdollisuuden ohella. Teko voi olla rangaistava vain silloin, kun se on tehty

tahallisesti tai huolimattomasti. Kyky tahalliseen toimintaan voidaan käsittää myös eräänlaisena syyllisyyden vähimmäisedellytyksenä. Mikäli henkilö ei ylipäättään kykene rikosoikeudellisesti tahallisenä pidettävään toimintaan, häntä ei voida moittia teostaan, koska tällaista henkilöä tuskin pidetään syyntakeisena.

Rikosoikeudellinen tahallisuus sisältää sekä tiedollisen (kognitiivisen) elementin että (volitiivisen) tahtoelementin. Tahallisuusarviossa on yksinkertaistetusti kyse siitä, mitä tekijä on tekohtekellä mieltänyt ja tahtonut. Tiedollinen elementti tarkoittaa, että tekijä mieltää olosuhteet tietynlaisiksi tai tunnusmerkistön mukaisen seurauksen vähintään mahdolliseksi. Tahtoelementti viittaa tekijän volitiiviseen suhtautumiseen toimintansa seurauksiin. Tekijä voi esimerkiksi tahtoa henkilön menehtyvän tekonsa seurauksena taikka tahtoa sen olevan tekonsa varma tai varsin todennäköinen seuraus.⁴⁰

Mieltäminen (kognitio) ja tahtominen ovat mentaalisia mielentiloja, joissa on kyse tekijän päänsisäisistä asioista. On selvää, ettei yhtiöllä voida väittää olevan ihmisyksilöön vertautuvaa kognitiivista tai volitiivista kykyä. On kuitenkin mielenkiintoista ja tarpeellista pyrkiä analysoimaan, voidaanko erottaa sellainen *oikeushenkilöllinen tiedollinen ja tahdollinen tila*, joka voitaisiin rikosoikeudellisessa mielessä rinnastaa luonnollisen henkilön tapaan tietää, mieltää ja tahtoa. Erityisesti edellä tarkasteltu Hessin analyysi tarjoaa hedelmällisen perustan niin sanotun uskomus ja halu -teorian ja rikosoikeudellisen mieltämisen ja tahtomisen väliselle vertailulle.

Hess on käsitellyt uskomuksen (*belief*) muodostumisen tapaa Fred Dretsken teorian näkökulmasta. Dretske edustaa mielenfilosofian kentässä representationalistista teoriaa, jonka mukaan uskomuksen olemassaolo edellyttää toimijan sisäistä representaatiota uskomuksen kohteesta ja valmiutta toimia kyseisen representaation perusteella. Uskomus on Dretsken mukaan sisäinen representaatio maailmasta (tai sen osatekijästä), joka ohjaa toimintaamme. Representaatio puolestaan on toimijan sisäinen tiedollinen tila, joka syntyy toimijan ympäröivästä maailmasta kokoaman tiedon synteessä. Mikäli tieto on koottu ja yhdistelty sekä kommunikoitu toimijan mielessä tavalla, joka mahdollistaa tiedon perusteella toimimisen, kyse on uskonnuksesta. Dretsken mukaan uskonnuksessa ei ole kyse *mielikuvasta* sanan varsinaisessa merkityksessä. Ei siis ole tarpeellista, että uskomus heijastuu toimijan mielessä kuvana, vaan olennaista on toimijan kykyä käsitellä mielessään tiedon palasia ja syntetisoida niistä kokonaisuus, joka ohjaa toimijan käyttäytymistä.⁴¹

Hessin mukaan on ongelmatonta sanoa, että myös yhtiötoimijoilla voi olla mieltämisen edellyttämiä representaatioita. Yhtiön edustajien saama tieto maailmasta tulee osaksi yhtiön tietojärjestelmää edustajien toiminnan kautta. Näin tapahtuu esimerkiksi silloin, kun edustajat tuottavat raportteja tai muuten toimivat yhtiössä tavalla, joka tuottaa tietoa muille yhtiötoimijan orgaaneille. Tällaista tietoa kumuloituu eri puolilta yhtiötä, ja se syntetisoituu yksittäiseksi representaatioksi eli niin sanotuksi tiedolliseksi tilaksi. Tällaiselta representaatiolta ei tule edellyttää, että se olisi jonkin biologisen toimijan ”päässä” mielikuvana.⁴²

Dretsken mukaan halu (*desire*) ei ole uskomuksen (*belief*) tavoin representaatio maailmasta. Halu on hänen mukaansa kuvattavissa ennen kaikkea tahtotilaksi (*motivational state*), joka saa sisältönsä toimijaan nähden ulkoisista, toimijaa motivoivista seikoista. Hessin mukaan yhtiöillä voi olla haluja, koska niiden toimintaa motivoi tietty tahtotila. Yhtiöt voivat haluta asiaintilaa tavalla, joka saa ne käyttäytymään tietyllä tavalla sen saavuttamiseksi. Hessin mukaan tässä on kyse juuri moraallisen toimijuuden kannalta olennaisesta haluamisen kyvystä ja tahtotilasta.⁴³

Jos hyväksymme Hessin sinänsä vakuuttavan ajatuksen siitä, että yhtiöllä voi olla edellä kuvatun kaltaisia uskomuksia ja haluja, on syytä analysoida näiden ominaisuuksien rikosoikeudellista merkitystä ja sitä, voidaanko niiden perusteella konstruoida tilanne, jossa yhtiö olisi toiminut rikosoikeudellisessa mielessä tahallisuutta muistuttavalla tavalla. Problematiikkaa voidaan tarkastella seuraavan hypoteettisen tapauksen avulla.

Yhtiö harjoittaa painotuotteiden valmistusta. Ympäristöluvan mukaan yhtiöllä on velvollisuus puhdistaa tuotantotoiminnasta johtuva poistoilma siten, että ympäristölle haitallisia aineita jää siihen vain tietty enimmäismäärä. Tämä edellyttää puhdistusjärjestelmän asentamista ja sitä, että järjestelmän suodattimia puhdistetaan ja vaihdetaan säännöllisin väliajoin. Vuosia sitten vastaava koneenkäyttäjä on lopettanut suodatinten vaihtamisen ja puhdistamisen, koska hän on esimiehensä kanssa käydyissä keskusteluissa ymmärtänyt, että tästä ei tarvitse huolehtia. Hänen tilalleen tullut uusi vastaava koneenkäyttäjä on jatkanut toimintatapaa. Kun poistoilman puhdistusjärjestelmä on mennyt epäkuuntoon, konetta käyttävät henkilöt katsovat, että konetta voidaan väliaikaisesti käyttää, koska poistoilman puhtaudesta ei ole muutenkaan huolehdittu. Asiasta viestitään silloin tällöin yhtiön virallisia raportointikanavia pitkin, mutta kukaan yhtiössä ei

korjaa puhdistusjärjestelmää ja toimintaa jatketaan entiseen malliin. Ympäristöviranomaiset toteavat tarkastuksessaan, että yhtiö aiheuttaa merkittävän vaaran ympäristön pilaantumisesta, ja siirtävät asian poliisin esitutkintaan.

Oikeusjärjestyksessämme esimerkkitalannetta lähestyttäisiin luultavasti tarkastelemalla, onko yhtiön toiminnassa syyllistytty ympäristön pilaamisrikokseen (rikoslaki 48 luku 1 ja 2 §). Tämä edellyttää vastuun kohdentamista yhtiön sisällä eli sen analysoimista, kenellä tai keillä fyysisillä henkilöillä on ollut vastuu lain vastaisen tilan syntymisestä ja jatkumisesta. Tämän jälkeen arvioidaan, onko yhtiö myös tuomittava oikeushenkilön rangaistusvastuuseen samastamisen tai organisaatiohuolimattomuuden perusteella. Tässä luvussa ei syvennytä tähän klassiseen vastuuanalyysiin, vaan tiedonintressi kohdistuu siihen, onko yhtiö sen palveluksessa olevista henkilöistä erillisenä toimijana ollut sellaisessa tiedollisessa asemassa, että sen voidaan sanoa toimineen rikosoikeusteoreettisesti merkityksellisellä tavalla tahallisesti.

Rikosoikeudellisessa tahallisuusopissa erotetaan tekijän suhtautuminen teon mahdollisiin seurauksiin (seuraustahallisuus) ja tekoaikaisiin olosuhteisiin (olosuhdetahallisuus). Esimerkkitalanteeseen voidaan ajatella soveltuvan sekä seuraustahallisuuden että olosuhdetahallisuuden elementtejä. Tarkastelu rajoitetaan tässä seuraustahallisuuden osalta sen alarajaan eli vähimmäisedellytykseen, jonka mukaan tahallisuus on käsillä, mikäli tekijä on pitänyt seurauksen aiheutumista varsin todennäköisenä.⁴⁴ Olosuhdetahallisuuden osalta on olennaista, onko tekijä pitänyt rikoksen täyttymisen kannalta olennaisen tosiseikan olemassaoloa varsin todennäköisenä. Yhtiön tahallisuuden voitaisiin ajatella täyttyvän, mikäli yhtiöllä olevien tietojen perusteella voidaan sanoa olevan varsin todennäköistä, että yhtiön toiminta aiheuttaa vähintään vaaran ympäristön pilaantumisesta. Tämän lisäksi yhtiön on tullut tietää tai pitää varsin todennäköisenä sitä, että yhtiö päästää poistoilmaa ympäristöön ilman ympäristölupaa tai luparajat ylittäen.

Hessin argumentaatiota hyväksikäyttämällä voimme väittää, että yhtiölle on eri reittejä myöten kertynyt tietoa, jonka perusteella yhtiölle on täytynyt muodostua ymmärrys siitä, että sen toiminta varsin todennäköisesti aiheuttaa ympäristön pilaantumista. Yhtiössä on ollut tieto ympäristöluvasta ja sen edellytyksistä sekä siitä, ettei suodattimia ole vaihdettu eikä suodatusjärjestelmää korjattu. Rikosoikeudellisesti kiinnostavaa on, miten voimme puhua tahallisuudesta tilanteessa, jossa vastuun kannalta olennainen tieto on yhtiössä hajallaan eri toimijoilla.

Esimerkkitapauksessa on mahdollista, ettei millään yksittäisellä taholla ole kaikkea tahallisuuden edellyttämää tietoa.

Yhtiön tahallisuutta arvioitaessa on kuitenkin huomattava, että yhtiöllä joka tapauksessa on velvollisuus järjestää toimintansa tavalla, joka varmistaa tiedonkulun sanotun kaltaisessa tilanteessa. Yhtiöllä on lakiin perustuva velvollisuus huolehtia ympäristöluvan noudattamisesta ja sen valvonnasta. Esimerkin tilanteessa voidaan väittää, että mikäli tieto ei ole kumuloitunut tavalla, joka mahdollistaa sen tulemisen yhtiön tietoisuuteen (osaksi korporatiivista rationaliteettia), yhtiö on saattanut tahallisesti laiminlyödä toimintansa oikean organisoimisen ja siten jättäytyä tarkoituksellisesti tietämättömäksi ympäristön pilaantumisen vaaran aiheuttavista tosisekoista.⁴⁵ Yhtiön korporatiivinen rationaliteetti on toisin sanoen ohjannut yhtiön toimimaan tavalla, jossa toimintaa harjoitetaan tahallisesti välittämättä sen toimintaa ohjaavasta normistosta. Ympäristöluvan varaisen toiminnan kohdalla voitaneen väittää, että yhtiön on täytynyt pitää varsin todennäköisenä, että tällainen toiminta aiheuttaa abstraktin vaaran ympäristön pilaantumisesta.⁴⁶

Perustelutapa saattaa tuntua keinotekoiselta, mikä johtunee useastakin seikasta. Ensinnäkin on kyse siitä, että rikosoikeudellinen tahallisuus on tarkoitettu sovellettavaksi luonnollisiin henkilöihin. Koko tahallisuuden konstruktio kiertyy tämän olettamuksen ympärille, mistä syystä olisi jopa yllättävää, mikäli se tarjoaisi sopivan perusteluarsenaalin tässä tarkastellun kysymyksenasettelun tarpeisiin. Lisäksi on ilmeistä, ettemme ole tottuneet ajattelemaan rikosoikeudellisesti silloin, kun kyse on kollektiivin toiminnasta; pyrimme usein erittelemään jokaisen kollektiivin jäsenen tekoja, tietoisuutta ja tahtoa. Ajatuksemme luontaisesti hakeutuvat yksittäisen henkilön vastuuseen sopiviin argumentointimalleihin.⁴⁷ Edellä todetun perusteella olisin kuitenkin taipuvainen väittämään, että yhtiön tahallisuutta voitaisiin arvioida tavalla, joka ei (liioin) ravistele rikosoikeudellisen vastuurakenteen peruspilareita.⁴⁸ Väitteelle on saatavissa erityisesti tukea yhdysvaltalaisesta keskustelusta, jossa näkemykset yhtiöiden mielentilasta eivät ole lainkaan harvinaisia. Suomen ja Yhdysvaltojen oikeusjärjestykset eroavat toisistaan olennaisesti, mutta yhdysvaltalaisessa akateemisessa keskustelussa esitetyt näkemykset perustuvat pohjimmiltaan samalle logiikalle kuin tässä luvussa on esitetty. Esimerkiksi Mihailis Diamantiksen mukaan laki tunnistaa todellisuudessa vain yhdenlaisen rikollisen mielen, eikä korporatiivista tahallisuutta tai tuotamusta tarvitse perustaa fyysisestä henkilöstä merkittävästi eriävään teoriaan.⁴⁹

Sinänsä on tärkeää huomata, että Suomessa ei ole käytännön lainkäyttöön liittyvää tarvetta osoittaa yhtiön toimineen tahallisesti, koska lain mukaan riittää, että yhtiö on laiminlyönyt riittävän huolellisuuden ja varovaisuuden, mikä viittaa tahallisuutta vähemmän moitittavaan huolimattomaan käyttäytymiseen. Tässä luvussa olen kuitenkin pyrkinyt osoittamaan, että yhtiön toiminnan ominaispiirteiden vuoksi sillä voidaan väittää olevan ihmismieleen verrattavissa oleva oikeushenkilöllinen mieli tai korporatiivinen rationaliteetti, joka kerää ja systematisoi tietoa ja näin ohjaa yhtiön toimintaa ja siten mahdollistaa tahalliseen verrattavissa olevan toiminnan.

Oikeushenkilöllisen mielen mahdollisuutta pohdittaessa on huomattava, että myös ihmismielestä olisi kyettävä tekemään luotettavia havainnot, jotta sillä olisi konkreettista rikosoikeudellista merkitystä. Tällaiset havainnot ovat aina väistämättä irrallisia tarkastelun kohteena olevasta ihmismielestä, jopa siinä tilanteessa, kun yksilö kuvaa omia mielenliikkeitään.⁵⁰ Tarkoitin tällä sitä, että käytännössä näyttö tahallisuudesta perustetaan tapauskohtaisiin tapahtumaolosuhteisiin sekä erilaisiin kokemussääntöihin. Todennäköisyys- ja olosuhdetahallisuudessa arvioidaan lisäksi erilaisia tapahtumainkalkuja ja sitä, mikä tilanteessa on ollut mahdollista, todennäköistä tai varsin todennäköistä.⁵¹ Päätelmät korporatiivisesta rationaliteetista tehdään arvioimalla samantyyppisiä seikkoja. Tapahtumaolosuhteiden perusteella arvioidaan sitä, millaista tietoa yhtiöllä on ollut tai pitänyt olla.⁵² Kokemussäännöt kertovat, millaisesta riskiasetannasta yhtiön on täytynyt ymmärtää tietyn seurauksen todennäköisyys.⁵³ Tässä suhteessa ja näyttöön nojautuvassa rikosoikeudellisessa todellisuudessa ihmismieli ja korporatiivinen rationaliteetti eivät siten välttämättä kaikissa tilanteissa suuresti eroa toisistaan, vaikka näiden arviointitilanteet ovat usein varsin erilaisia. Luonnollisen henkilön tahallisuutta arvioidaan usein pistemäisessä tilanteessa, jossa esimerkiksi arvioidaan, onko vastaaja ymmärtänyt varsin todennäköiseksi seuraukseksi kuoleman pistäessään uhria puukolla kylkeen. Oikeushenkilön rangaistusvastuussa aikajänne on pidempi ja arvioinnissa huomioon otettavat olosuhteet moninaiset.

Edellä esitetyn perusteella ei ole kaukana, että voimme sanoa yhtiöllä olevan tekijästatuksen edellyttämä oikeushenkilöllinen tahto. Tahtotila syntyy yhtiön sidonnaisuuksien verkostosta, joka yhdessä yhtiön toimintaperiaatteiden kanssa muodostaa yhtiön toimintaa ohjaavan oikeushenkilöllisen ”mielen”. Tämä tahtotila ei välttämättä vastaa kenenkään yhtiön palveluksessa toimivan henkilön tahtotilaa, vaikka se sinänsä on mahdollista. Yhtiölle on mahdollista omaksua toiminnassaan erilaisia tahtotiloja,

joiden perusteella yhtiö päättää toimia tai jättää toimimatta. Yhtiöillä voi toisin sanoen olla sellaisia kognitiivisia ja volitiivisia ominaisuuksia, joiden perusteella yhtiöitä voidaan pitää rikoksen tekijään verrattavissa olevana rikosoikeudellisena toimijana. Yhtiöillä on näin ollen erillinen identiteetti niistä, jotka toimivat sen puolesta. Tätä ilmentävät syvälliset yhtiön toimintaa kuvaavat seikat, kuten toimintakulttuuri ja päätöksentekotavat, taikka pinnalliset seikat, kuten yhtiössä noudatettava pukeutumisoikeus ja kahvitaukopolitiikka. Erillisen identiteettinsä vuoksi yhtiöllä voi olla moraalisesti värittyneitä näkemyksiä ja toimintaperiaatteita (jotka eivät välttämättä vastaa sen puolesta toimivien arvoja ja arvostuksia), joiden perusteella yhtiö voi toimia.⁵⁴

* * *

Tässä luvussa olen perustellut, miksi yhtiötä voidaan pitää rikosoikeudellisena toimijana, joka rinnastuu rikoksen tekijään. Rinnastus on olenainen, koska se tekee ymmärrettäväksi yhtiöiden rikosoikeudellisen vastuun luonteen eli sen, miksi niitä voidaan moittia toiminnoistaan tai laiminlyönneistään. Myös oikeushenkilöllinen syyllisyysperiaate loogisesti edellyttää tätä lähestymistapaa, mikäli syyllisyyden aidosta perusisällöstä halutaan pitää kiinni. Yhtiön asema moraalisen toimijana jää sellaisenaan voimattomaksi vastuullista toimintaa tukevana työkaluna, eikä moraalifilosofisilla näkökohdilla välttämättä edes ole tällaisia käytännöllisiä päämääriä. Rikosoikeudellinen toimijuus tavallaan konkretisoi ja antaa käytännöllisen merkityksen yhtiöiden moraalille vastuulle. Mikäli moraalinen toimijuus hyväksytään, sille on pyrittävä antamaan lainopillinen merkitys.⁵⁵

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan sääntelyn näkökulmasta suomalaisessa oikeusjärjestyksessä on jo kaikki tarvittava, jotta voisimme puhua yhtiöistä rikosoikeudellisina toimijoina.⁵⁶ Kyse on pikemminkin konseptualisoinnista, jota tarvitaan edistämään sääntelyn ymmärrettävyyttä. Rikosoikeudellinen sääntely on kommunikaatiota, ja rankaisemisen uusia rikoksia estävä preventiovaikutus on mahdollista vain silloin, kun sääntelyn sisältö tai ainakin sen periaatteet tunnetaan ja ymmärretään. Jotta rikosoikeuden kommunikaatioprosessi voisi toimia, viestin on oltava sisällöllisesti selkeä ja yksinkertainen. Vaikka suomalaisilla yhtiöillä saattaa olla tieto siitä, että rikoslaissa on säännöksiä oikeushenkilön rangaistusvastuusta, tämä ei vielä tarkoita, että yhtiöt ymmärtäisivät sääntelyn merkityksen omalle liiketoiminnalleen. Yhtiön tunnistaminen rikosoikeudelliseksi toimijaksi vahvistanee myös kansalaisten käsitystä

yhtiöiden yhteiskunnallisesta roolista ja niiden velvollisuudesta toimia moraalisesti hyväksyttävällä tavalla. Tässä esitetyn käsitteellistämisen avulla osaamme vaatia yhtiöiltä vastuullista toimintaa, mikä voi vaikuttaa esimerkiksi tapaan, jolla yhtiöitä ja niiden toimintaa kuvataan mediassa. Suurimmalle osalle yhteiskunnan jäsenistä juuri lehdistö ja muut mediat ovat olennaisin rikosoikeutta koskeva tietolähde.⁵⁷

Yhtiöiden asema rikosoikeudellisina ja moraalisina toimijoina ei liity vain yhtiöiden velvollisuuteen toimia laillisesti vaan korostaa myös yhtiöillä olevia mahdollisuuksia omaksua yhteiskuntaa *hyödyttäviä* strategioita ja näitä toteuttavia toimintatapoja. Yhtiöiden rikosoikeudellisella ja moraalisella toimijuudella voi siten olla yhteys moderneihin taloustieteellisiin suuntauksiin, joissa yhtiöiden tärkein tehtävä ei ole enää puhtaasti vain hyödyn tuottaminen osakkeenomistajille. Osakkeenomistajien intressien toteuttamisen ohella yhtiöille annetaan näissä näkemyksissä laajempi yhteiskunnallinen tehtävä.⁵⁸ Myös tämän ajattelutavan kannalta voi olla hyödyllistä ymmärtää yhtiö sen osakkeenomistajista erilliseksi entiteetiksi, jolla on omistajista erillinen identiteetti, tarkoitus sekä yhteiskunnallinen ja moraalinen vastuu. On jopa esitetty, että yhtiöillä olisi yksilöitä paremmat mahdollisuudet eettiseen toimintaan. Ihmisyksilö on fyysisten viettiensä heikentämä, kun taas yhtiöllä on mahdollisuus hallinnointijärjestelmänsä kautta huolehtia siitä, että sen eettisesti kestäviä toimintatapoja noudatetaan.⁵⁹ Yhtiöitä ei tule nähdä yksipuolisesti yhteiskunnallisena pahana, jota sääntelyn avulla tulee pitää kurissa, vaan yhteiskuntaa palvelevana hyvänä, joilla on kyky toimia moraalisesti oikein. Tätä näkökulmaa voidaan tukea myös rikosoikeuden keinoin.

18. VOIKO YHTIÖ TEHDÄ RIKOKSEN? YHTIÖ MORAALISENA JA RIKOSOIKEUDELLISENA TOIMIJANA

VIITTEET

1. Rikoksentehtävien asemalle asetettavista edellytyksistä tarkemmin ks. Yli-h emminki ja h yttinen tässä teoksessa. Rikosoikeuden subjektista yleisesti ks. Kurki tässä teoksessa.
2. Samansuuntaisesti Jaatinen 1998, 154. Ks. myös h allituksen esitys eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi (h E 95/1993 vp), 6, 16–17.
3. Oikeushenkilöllä tarkoitetaan luonnollisten henkilöiden perustamaa yhteenliittymää, jolla voi olla omilla nimissään oikeuksia ja velvollisuuksia. Tällaisia ovat esimerkiksi valtio, kunta, yhdistys ja yhtiö. Rikoslain 9 luvun 1 §:n mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta sovelletaan yhteisöön, säätiöön tai muuhun oikeushenkilöön, jonka toiminnassa on tehty rikos, lukuun ottamatta tilanteita, joissa rikos on tehty julkista valtaa käytettäessä. Yleiskielistä sanaa yhtiö käytetään tässä kirjoituksessa viittaamaan taloudellisen toiminnan harjoittamista varten perustettuun entiteettiin, joita yleisimmin ovat osakeyhtiöt. Luonnollisella henkilöllä tarkoitetaan oikeustieteessä fyysistä henkilöä eli ihmisyyksilöä.
4. Moraalisesta vastuusta tarkemmin tässä teoksessa ks. Aalto-h einilä ja Visala & Latvala.
5. Ajatus ihmisestä rationaalisen toimijana ja tämän vapaasta tahdosta voidaan sinänsä kyseenalaistaa. Ks. yleisesti vapaasta tahdosta rikosoikeudessa Tapani, Tolvanen & h yttinen 2019, 84; Duff 2007, 38–42. Täällä teoksessa ks. Aalto-h einilä, Visala & Latvala, Pernu, Yli-h emminki ja h yttinen.

6. Ks. syyllisyydestä ja syyllisyysperiaatteesta yleisesti Korkka-Knuts, h elenius & Frände 2020, 5–8, 277–280 ja erityisesti sen kytkennästä ihmisarvon loukkaamattomuuteen Melander 2016, 142–143. Tässä teoksessa tarkemmin ks. h yttinen ja Yli-h emminki.
7. Ks. myös Korkka-Knuts, h elenius & Frände 2020, 372, 394; Korkka 2019; Jaatinen 2000, 24–26.
8. h E 95/1993 vp, 4.
9. Ks. esim. Diamantis 2019, 866–869; 2016, 2078; Shoemaker 2019.
10. Korkeimman oikeuden ratkaisu 2014:20 kohta 33.
11. h E 95/1993 vp, 5 ja 17.
12. Ks. tarkemmin Korkka 2019.
13. Ks. tarkemmin Korkka-Knuts, h elenius & Frände 2020, 375–397.
14. United States v. h ilton h otels Corp., 397 U.S. 580 (1970). Ks. ratkaisusta esim. Bucy 1991, 110.
15. Ks. esim. Laufer 2006, 77.
16. Ks. yleisesti eri malleista esim. Laufer 2006, erit. 57–67; Fisse 1983, 118–119. Ks. tiivistetysti yhdysvaltaisesta keskustelusta Jaatinen 1998, 159–165.
17. Bucy 1991, 1099. Ks. myös esim. Laufer 2006, 59, 72; Diamantis 2016, 2049. Ks. kriittisesti oikeushenkilöllisen tahallisuus- ja syyllisyyskriteerin tarpeesta Khanna 1999.
18. Ks. moraalien ja rikosoikeuden suhteesta tiivistetysti Jareborg 2001, 94–95.
19. Filosofian piirissä on käyty debattia myös siitä, voidaanko yhtiöitä pitää moraalina henkilöinä (*moral persons*). Nykyisessä keskustelussa on pitkälti siirrytty käyttämään termiä moraalinen toimija (*moral agent*), jota ei ole pidettävä henkilönä ja jolla ei siten ole kaikkia henkilöille kuuluvia oikeuksia. h enkilöllisyys ja toimijuus on siten erotettu toisistaan. Ks. keskustelusta h ess 2013, 330.
20. Ks. esim. Arnold 2006, 279–280.
21. Ks. samansuuntaisesti myös List & Pettit 2011, 155–156, jotka pitävät ryhmätoimijan (*group agent*) vastuun edellytyksinä (1) päätöksenteon kohteen normatiivista merkityksellisuyttä; (2) toimijan mahdollisuutta ymmärtää ja arvioida toimintavaihtoehtojaan; ja (3) toimijan mahdollisuutta kontrolliin, jota tarkoituksenmukainen valinta toimintavaihtoehtojen välillä edellyttää. Ks. myös Yli-h emminki tässä teoksessa.
22. French 1995, 10, 12, 31; 1979, 207, 212; 1996, 151. Ks. CID-struktuurin toiminnasta tiivistetysti myös French 1996, 151.
23. French 1979, 213.
24. Ks. kritiikistä esim. Danley 1980, 141; Velasquez 1983, 8.
25. French 1995, 148.
26. French perustaa näkemyksensä pitkälti Bratmanin teoreettisiin lähtökohtiin. Ks. Bratman 1987; 1999.
27. ” – corporate policies and procedures are themselves wholly the products of the intentional actions other agents and are carried out only when other agents freely choose to adhere to them” (Velasquez 1983, 9).
28. Velasquez 1983, 6–10; 2003, 545–546.
29. Ks. Arnold 2006, 284, 287–288, 291 sekä Bratman 1987 ja Bratman 1999, joihin hän viittaa.
30. h ess 2013, 323; 2014, 203–205; 2010, 61–69.
31. h ess 2013, 324. Samansuuntaisesti yhtiön tahdosta suunnitelmateorian mukaisesti French 1996, 152.
32. h ess 2014, 206.
33. h ess 2014, 206. h essin käyttämä termi ”rational point of view” on lainattu Carol Rovanelta (Rovane 1997, 23).
34. Ks. h ess 2013, 324; 2010, 61–69. Ks. keskustelusta myös Caulfield & Laufer 2019, 970; Pettit 2007, 171–201.
35. h ess 2014, 209–210.
36. Ks. French 1996, 153–154.

37. Myös Caulfield ja Laufer ovat peräänkuuluttaneet yhtiöiden moraalista toimijuutta koskevan tutkimuksen moraalista ”suorituskykyä” (*moral performativity*) ja siten moraalisen toimijuuden konkreettista merkitystä yhtiöiden vastuulle ex ante -perspektiivistä (ks. Caulfield & Laufer 2019).
38. Tahdon ja moraalisen moitittavuuden välisestä yhteydestä oikeudellisessa ympäristössä ks. Moore 2011,179–205.
39. Ks. esim. Duff 1989, 77.
40. Tapani, Tolvanen & h yttinen 2019, 264; Melander 2016, 152.
41. Dretske 1988, 79; h ess 2014, 212.
42. h ess 2014, 213.
43. Dretske 1988, 127;h ess 2014, 215.
44. RL 3 luku 6 §.
45. Ks. tarkoituksellisesta tietämättömyydestä tarkemmin Melander 2016,175–177.
46. Yhdysvaltalaisen oikeuden osalta samansuuntaisesti ks. Laufer 2006, 78–81.
47. Samansuuntaisesti yhdysvaltalaisen doktriinin osalta Fisse & Braithwaite 1988, 474–480.
48. Samoin esim. List & Pettit 2011,157.
49. Diamantis 2016,2087. Myös RL 9 luvun esitöissä viitataan siihen, että oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset muodostetaan mahdollisimman johdonmukaisesti noudattamaan yksilöllisessä rangaistusvastuussa vakiintuneita periaatteita h E 95/1993 vp, 14.
50. Ks. mielentieteistä ja niiden merkityksestä tahallisuuden todentamisessa Matikkala 2005, 81–88.
51. Ks. esim. Melander 2016, 165.
52. Näin on toimittu korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2021:6 (ks. erityisesti kohdat 30.–39.).
53. Samansuuntaisesti ks. Diamantis 2016,2076–2077.
54. Ks. samansuuntaisesti Bucy 1991,1099,1123–1127;Friedman 2000, 834, 846–851.Ks. myös Jaatinen 1998, 188. Vrt. Fischel & Sykes 1996, 323;Byam 1982, 584.
55. Ks. moraalisen toimijuuden käsitteen merkityksestä käytännön lainsoveltamisen kannalta Caulfield & Laufer 2019.
56. Tässä luvussa on tarkasteltu yhtiöiden toimijuutta ja sen rikosoikeudellista luonnetta nimenomaisesti oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan sääntelyn näkökulmasta. Näin ollen luvussa ei ole pyritty osoittamaan, että oikeushenkilölliselle mielelle ja tahdolle tulisi antaa rikosoikeudellista merkitystä kyseisen sääntelykehikon ulkopuolella luonnollisen henkilön vastuuta koskevien säännösten perusteella.
57. Ks. preventioteorioista tiiviisti esim. Tapani, Tolvanen & h yttinen 2019, 40–54 ja laajemmin Lappi-Seppälä 1987, 196–225;2000, 18–21,49–70. Normituntemuksen merkityksestä ks. myös Pirjatanniemi 2005, 237–241.
58. Ks. esim. Yhdysvaltojen suurimpia yhtiöitä edustavan Business Roundtablen lausunto: Business Roundtable 2019.
59. Ks. erityisesti Mayer 2018.

KIRJALLISUUS

- Arnold, Denis (2006). Corporate moral agency. Teoksessa Peter A. French & Howard K. Wettstein (toim.): *Midwest Studies in Philosophy. Volume XXX, Shared Intentions and Collective Responsibility*. Malden: Blackwell Publishing, 279–291.
- Bratman, Michael (1987). *Intention, Plans, and Practical Reason*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- (1999). *Faces of Intention. Selected Essays on Intention and Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bucy, Pamela h . (1991). Corporate ethos: standard for imposing corporate criminal liability. *Minnesota Law Review* 75:4, 1095–1118.

- Business Roundtable (2019). Business Roundtable redefines the purpose of a corporation to promote 'an economy that serves all Americans'. 19.8. <https://www.businessroundtable.org/business-roundtable-redefines-the-purpose-of-a-corporation-to-promote-an-economy-that-serves-all-americans>. Katsottu 14.10.2022.
- Byam, John T. (1982). The economic inefficiency of corporate criminal liability. *Journal of Criminal Law and Criminology* 73, 582–603.
- Caulfield, Michael & William S. Laufer (2019). Corporate moral agency at the convenience of ethics and law. *Georgetown Journal of Law & Public Policy* 17, 953–978.
- Danley, John (1980). Corporate moral agency: The case for anthropological bigotry. *Action and Responsibility: Bowling Green Studies in Applied Philosophy* 2, 140–149.
- Diamantis, M. E. (2019). The law's missing account of corporate character. *Georgetown Journal of Law & Public Policy* 17, 865–896.
- (2016). Corporate criminal minds. *Notre Dame Law Review* 91:5, 2049–2090.
- Dretske, Fred (1988). *Explaining Behavior. Reasons in a World of Causes*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Duff, Anthony (1989). Intentions legal and philosophical. *Oxford Journal of Legal Studies* 9:1, 76–94.
- (2007). *Answering for Crime. Responsibility and Liability in the Criminal Law*. Oxford: Hart Publishing.
- Fischel, Daniel & Alan Sykes (1996). Corporate crime. *The Journal of Legal Studies* 25, 319–349.
- Fisse, Brent (1983). Reconstructing corporate criminal law: Deterrence, retribution, fault, and sanctions. *Southern California Law Review* 56:6, 1411–1446.
- Fisse, Brent & John Braithwaite (1988). The allocation of responsibility for corporate crime: Individualism, collectivism and accountability. *The Sydney Law Review* 11, 468–513.
- French, Peter A. (1979). The corporation as a moral person. *American Philosophical Quarterly* 16, 207–215.
- (1995). *Corporate Ethics*. San Diego: Harcourt Brace College Publishers.
- (1996). Integrity, intentions, and corporations. *American Business Law Journal* 34:2, 141–166.
- Friedman, L. (2000). In defense of corporate criminal liability. *Harvard Journal of Law & Public Policy* 23:3, 833–858.
- Hess, Kendy (2010). The modern corporation as moral agent: The capacity for 'thought' and a 'first-person perspective'. *Southwest Philosophy Review* 26:1, 61–69.
- (2013). "If you tickle us..." How corporations can be moral agents without being persons. *The Journal of Value Inquiry* 47, 319–335.
- (2014). Because they can: The basis for the moral obligations of (certain) collectives. *Midwest Studies in Philosophy* 38, 203–221.
- Jaatinen, Heikki (1998). Oikeushenkilön rangaistusvastuu ja huolimaton toimintakulttuuri. Teoksessa Anne Alvesalo (toim.): *Kirjoituksia talousrikollisuudesta*. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 1/1998. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu, 153–188.
- (2000). *Oikeushenkilön rangaistusvastuu*. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Jareborg, Nils (2001). *Allmän kriminalrätt*. Uppsala: Iustus förlag.
- Khanna, Vikramaditya S. (1999). Is the notion of corporate fault a faulty notion? The case of corporate mens rea. *Boston University Law Review* 79, 355–414.
- Korkka, Heikki (2019). Oikeushenkilön toiminnassa tapahtunut rikos ja sen estämisen laiminlyönti. *Lakimies* 3–4, 313–336.
- Korkka-Knuts, Heikki, Dan Heleenius & Dan Frände (2020): *Yleinen rikosoikeus*. 3. uudistettu painos. Helsinki: Edita.
- Lappi-Seppälä, Tapio (1987). *Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- (2000). *Rikosten seuraamukset*. Helsinki: Werner Söderström lakitieto.
- Laufer, William S. (2006). *Corporate Bodies and Guilty Minds. The Failure of Corporate Criminal Liability*. Chicago: The University of Chicago Press.

- List, Christian & Philip Pettit (2011). *Group Agency. The Possibility, Design, and Status of Corporate Agents*. Oxford: Oxford University Press.
- Matikkala, Jussi (2005). *Tahallisuudesta rikosoikeudessa*. helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Mayer, Colin (2018). *Prosperity*. Oxford: Oxford University Press.
- Melander, Sakari (2016). *Rikosvastuun yleiset edellytykset*. helsinki: Tietosanoma.
- Moore, Michael S. (2011). Intention as a marker of moral culpability and legal punishability. Teoksessa R. A. Duff & Stuart Green: *Philosophical Foundations of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 179–205.
- Pettit, Philip (2007). Responsibility incorporated. *Ethics* 117, 171–201.
- Pirjatanniemi, Elina (2005). *Vihertyvä rikosoikeus. Ympäristökriminalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat*. helsinki: Edita.
- Rovane, Carol (1997). *The Bounds of Agency. An Essay in Revisionary Metaphysics*. Princeton: Princeton University Press.
- Shoemaker, David (2019). Blameworthy but unblamable: paradox of corporate responsibility. *Georgetown Journal of Law & Public Policy* 17, 897–918.
- Tapani, Jussi, Matti Tolvanen & Tatu h yttinen (2019). *Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuupoli*. helsinki: Alma Talent.
- Velasquez, Manuel (1983). Why corporations are not morally responsible for anything they do. *Business & Professional Ethics Journal* 2:3, 1–18.
- (2003). Debunking corporate moral responsibility. *Business Ethics Quarterly* 13, 531–552.

VIRALLISLÄHTEET

h E 95/1993 vp. h allituksen esitys eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi.

OIKEUSKÄYTÄNTÖ

Korkein oikeus:
KKO 2014:20
KKO 2021:6